

Vývoj ekonomik zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize*

Abstrakt:

Článek se zabývá vývojem ekonomik zemí střední a východní Evropy (členských zemí EU, respektive EU 10) v období nástupu a dosavadního průběhu světové ekonomické krize. Jeho cílem je přehledné zachycení základních makroekonomických charakteristik zemí zmíněného regionu a stručná komparace těchto charakteristik. Související komentáře a analytické poznámky jsou vzhledem k typu a otevřenosti tématu nutně spekulativního charakteru, opírají se však co nejdůsledněji o veřejně dostupné odborné informace z institucí EU (zejména Evropské komise a EUROSTATU), a dále pak OECD a UNCTAD.

Klíčová slova:

Země střední a východní Evropy, ekonomická krize, ekonomický výkon, inflace, veřejné zadlužení, nezaměstnanost, vnější ekonomická rovnováha, zahraniční obchod

Unijní země střední a východní Evropy jsou v evropském kontextu specifickým regionem. Z hlediska politického a hospodářsko politického spojuje tyto země obdobná historie jejich vývoje od 50. do 80. let minulého století i značná podobnost jejich transformace v průběhu 90. let. Sbližování politických a ekonomických rysů těchto zemí poté podpořil samotný proces přípravy na vstup do EU, respektive i samotný vstup do EU, protože obě první fáze východního rozšíření probíhaly v poměrně krátkém časovém odstupu. Přesto je nutno připustit, že země EU 10 představují vnitřně velmi rozmanitý region; jde o země rozdílné co do populační velikosti, geografické situace, sektorové struktury, ekonomické úrovně, vnější i vnitřní ekonomické rovnováhy a konce konců i měnové politiky. Kromě toho mají jednotlivé země svá velmi podstatná historická, kulturní a sociálně ekonomická specifika.

Za naznačených okolností lze jen velmi obtížně a priori odhadovat jak konjunkturní tak krizový vývoj regionu. Tento vývoj může, ale nemusí být v jednotlivých zemích regionu obdobný. Důkazem toho byl převážně pozitivní ekonomický vývoj ve 2. polovině 90. let (který se však plně netýkal Bulharska, Rumunska a České republiky), anebo to bylo rovněž příznivé předkrizové období do roku

* Tento článek vznikl v rámci výzkumné činnosti FMV VŠE v Praze hrazené z prostředků institucionálně podporovaných na rozvoj výzkumné organizace.

2008 (které však nebylo možno vztahovat na Maďarsko a plně ani na Polsko). Zmapovat průběh současného krizového vývoje ekonomik jednotlivých zemí doposud definitivně nelze, nicméně je zřejmé, že vzdor ekonomické propojenosti jednotlivých zemí není a nemůže být vývoj jejich ekonomik ani v tomto případě plně shodný.

Ekonomiky zemí střední a východní Evropy zasáhla světová ekonomická krize ve srovnání s mnoha dalšími zeměmi s určitým zpožděním – teprve koncem roku 2008. Výjimku tvořily pouze hluboké recese ekonomik Estonska a Lotyšska. Všeobecně krizový vývoj byl pro ekonomiky regionu příznačný až v roce 2009, kdy prudce klesal ekonomický výkon, zastavoval se růst indexu spotřebitelských cen, rostla nezaměstnanost a prohlubovala se vnitřní ekonomická nerovnováha jednotlivých zemí (především schodky veřejných rozpočtů). Zmíněný vývoj souvisel s příčinami ekonomické krize regionu střední a východní Evropy. Ve většině zemí byl ekonomický útlum vyvolán propadem zbožíového exportu a ve vzájemných souvislostech problémy s růstem všech komponent domácí poptávky. Samotná finanční a bankovní krize se podílela na stagnaci a recesi ekonomik jednotlivých zemí až na výjimky zprvu v menší míře – alespoň pokud máme na mysli bezprostřední kolapsy obchodního či investičního bankovníctví¹. Nepřímo však dřívější příliv bankovního kapitálu do regionu EU 10 (zejména z některých zemí EU 15) v krizovém období komplikoval vnější i vnitřní ekonomickou rovnováhu jednotlivých zemí, tedy jejich platební bilance, bilance veřejných rozpočtů a nahromaděnou veřejnou zadluženost.

Ekonomická krize, která se v roce 2008 již plně rozvinula v USA, zasáhla poměrně rychle i ekonomiky dalších světových regionů, země EU 15 nevyjímaje. Důvody této rychlé souslednosti byly v regionu EU evidentní a očekávatelné. Ekonomiky některých zemí EU byly mimořádně zranitelné v důsledku provázanosti finančních a bankovních trhů a ekonomiky prakticky všech zemí EU byly vzhledem ke své otevřenosti ohroženy rapidním poklesem zahraničního obchodu.

V samotném roce 2008 postihla celou EU 27 – alespoň ze statistického pohledu – průkazná recese pouze stopově, protože se ve většině členských zemí projeví drastické propady ekonomického výkonu až v posledním čtvrtletí. Hlubokou recesi za celý rok 2008 vykázaly pouze tři země (Estonsko, Irsko a Lotyšsko) a mírným propadem ekonomického výkonu byly zasaženy rovněž tři země (Dánsko, Itálie a Švédsko). Rok 2009 byl již však pro region EU jednoznačně rokem krizovým.

Z pohledu zemí EU 10 se zároveň jednalo o první rozsáhlou regionální ekonomickou krizi od období jejich specifické krize na počátku někdejšího transformačního období. Zkušenosti z této další, poněkud „klasičtější“ krize budou mít proto jistě svůj zásadní význam. Také s ohledem na zmíněnou skutečnost násle-

¹ S výjimkou Lotyšska – viz dále (kapitola 2 tohoto článku).

dující text mapuje i částečně analyzuje nástup a průběh ekonomické krize právě v unijních zemích střední a východní Evropy. Markantním průvodním rysem krizového vývoje ve většině zemí EU 10 se v roce 2009 staly hluboké schodky bilancí veřejných financí: v tomto směru tak začal zmíněný region sdílet obdobný problém jako mnoho starších členských zemí EU či přímo eurozóny. Proto je v poslední subkapitole komentována jakožto varovný příklad situace zadluženého Řecka.

1. Nástup ekonomické krize

Hospodářský růst byl v EU 27 v roce 2008 celkově velmi slabý; přírůstek HDP ve výši 0,7² procenta bylo možno charakterizovat spíše jako stagnaci. Tento nevýrazný výsledek byl nicméně poplatný hlubokým recesím v Estonsku, Irsku a Lotyšsku a mírnému poklesu ekonomického výkonu v Dánsku, Itálii a Švédsku. Ostatní staré členské země, a také Kypr a Maltu ještě recese mýjela, vyznačovaly se přírůstkem HDP v intervalu 0,0 až 3,6 procenta. O většině unijních zemí střední a východní Evropy to pak platilo tím spíše. Po mimořádně úspěšném roce 2007 bylo možno hovořit o silném hospodářském růstu více méně nadále i v roce 2008 (viz tab. č. 1), pokud pomineme zmíněný kolaps ekonomiky estonské a lotyšské a stagnující ekonomiku maďarskou.

Inflace v roce 2008 kulminovala a byla značně vysoká v konstelaci silného doznívajícího hospodářského růstu právě v zemích EU 10 (viz opět tab. č. 1). Bylo tomu tak dokonce i na Slovensku, které (i v souvislosti se vstupem do eurozóny) vykazovalo v rámci regionu EU 10 nejnížší index růstu spotřebitelských cen. Inflace na Slovensku převýšila míru průměrné inflace zemí eurozóny o 0,6 procenta.

Uklidňující mohla být v situaci nastupující krize v regionu EU 10 alespoň skutečnost, že doposud trvala nízká míra nezaměstnanosti. Zatímco se v některých starých členských zemích nezaměstnanost již prudce zvyšovala (ve Španělsku dokonce na 11,4 procenta), v regionu střední a východní Evropy se magickým 10 procentům blížila jen na Slovensku (viz tab. č. 1).

Průkaznější rizika signalizovala v zemích EU 10 v roce 2008 vnitřní ekonomická nerovnováha. Po poměrně optimistickém vývoji bilancí veřejných rozpočtů a veřejných dluhů v roce 2007 (s výjimkou Maďarska) se trend změnil k horšímu (viz tab. č. 2). Zvláště výrazná byla tato změna v pobaltských zemích, které byly dříve ve fiskální oblasti značně disciplinované. Kriterium nominální konvergence již v roce 2008 plnily jen Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Slovensko

² EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, 2010, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

a Slovinsko. V některých zemích regionu se také zvyšoval nahromaděný veřejný dluh, neúnosně zejména v případě Maďarska (viz tab. č. 2). Komparativně však vyznívaly v zemích EU 10 nepříznivě především bilance veřejných rozpočtů, protože v regionu EU 15 nepřijatelnými schodky z hlediska nominální konvergence trpěla zhruba jen čtvrtina zemí. Naproti tomu nahromaděný veřejný dluh se ve starých členských zemích v průměru blížil 60 procentům HDP³, takže situace v zemích EU 10 zůstávala nesrovnatelně příznivější (viz tab. č. 2).

Tab. č. 1: Ekonomický výkon, inflace a míra nezaměstnanosti v zemích SVE (EU 10) v letech 2007 až 2008

Země	HDP přírůstek v %		Inflace přírůstek v %		Nezaměstnanost v %	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Bulharsko	6,2	6,0	7,6	12,0	6,9	5,6
Česká republika	6,1	2,5	3,0	6,3	5,3	4,4
Estonsko	7,2	- 3,6	6,7	10,6	4,6	5,6
Litva	9,8	2,8	5,8	11,1	4,3	6,0
Lotyšsko	10,0	- 4,6	10,1	15,3	6,0	7,5
Maďarsko	1,0	0,6	7,9	6,0	7,4	7,8
Polsko	6,8	5,0	2,6	4,2	9,6	7,2
Rumunsko	6,3	7,3	4,9	7,9	6,4	5,8
Slovensko	10,6	6,2	1,9	3,9	11,2	9,5
Slovinsko	6,8	3,5	3,8	5,5	4,9	4,4

Pramen: ECB, <http://www.ecb.europa.eu> a vlastní úprava autorky.

Pro země EU 10 byla na druhé straně příznačná mimořádná zahraniční zadluženost.⁴ Extrémní a dále se zhoršující zahraniční zadluženost vykazovaly Bulharsko, Estonsko, Lotyšsko a Slovinsko. Jejich zahraniční dluh překračoval 100 procent HDP. Maďarsko se této míře blížilo a zahraniční dluh Litvy dosahoval skoro 90 procent HDP. Únosnější míry zahraniční zadluženosti (mezi 45 až 65 procenty HDP) byly příznačné pro Českou republiku, Polsko, Rumunsko a Slovensko.

³ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, 2010 dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

⁴ EUROSTAT: Comext Database. Brussels: EUROSTAT, 2008.

Tab. č. 2: Bilance veřejných rozpočtů a veřejné dluhy v zemích SVE (EU 10) v letech 2007 až 2008

Země	Bilance veřejných rozpočtů v % HDP		Veřejný dluh v % HDP	
	2007	2008	2007	2008
Bulharsko	0,1	1,8	18,2	14,1
Česká republika	- 0,7	- 2,1	29,0	30,0
Estonsko	2,6	- 2,7	3,8	4,6
Litva	- 1,0	- 3,2	16,9	15,6
Lotyšsko	- 0,3	- 4,1	9,0	19,5
Maďarsko	- 5,0	- 3,8	65,9	72,9
Polsko	- 1,9	- 3,6	45,0	47,2
Rumunsko	- 2,5	- 5,5	12,6	13,6
Slovensko	- 1,9	- 2,3	29,3	27,7
Slovinsko	0,0	- 1,8	23,3	22,5

Pramen: ECB, <http://www.ecb.europa.eu> a vlastní úprava autorky.

Vnější ekonomická rovnováha zemí EU 10 nebyla v období let 2007 až 2008 příznivá; v tomto směru se nicméně v období nástupu ekonomické krize nejednalo o nový jev. S výjimkou České republiky se totiž schodky běžných účtů platebních bilancí zemí střední a východní Evropy převážně prohlubovaly již od jejich vstupu do EU.⁵

V roce 2007 přerostly ve vážný problém schodky běžných účtů platební bilance Bulharska a Lotyšska (interval od 23,9 do 21,7 procenta HDP⁶). Značnými schodky běžných účtů (interval od 18,0 do 13,7 procenta HDP) se vyznačovaly také ekonomiky Estonska, Litvy a Rumunska. Schodky běžných účtů platebních bilancí Maďarska, Polska, Slovenska a Slovinska byly únosnější (interval 6,4 až 4,1 procenta HDP). V České republice se schodek běžného účtu platební bilance snížil dokonce na 2,6 procenta. V roce 2008 vykázaly neproblematičtější bilance běžných účtů Bulharsko, pobaltské země a Rumunsko (schodky v intervalu od 18,0 do 11,7 procenta HDP)⁷. V Maďarsku, Polsku, na Slovensku a ve Slovinsku byly tyto schodky mnohem přijatelnější (od 6,0 do 5,0 procenta HDP). V České republice tvořil schodek běžného účtu platební bilance jen 2,9 procenta HDP.

⁵ EUROSTAT: Europe in Figures. Brussels: Eurostat Yearbook, 2008, 2009, EBRD: Selected economic indicators, EBRD, 2009, dostupné z <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/sei.xls>.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

Na problematických bilancích běžných účtů jednotlivých zemí se podílely podstatnou měrou schodky zbožíových obchodních bilancí. Ty souvisely s nižší mírou konkurenceschopnosti,⁸ působením různých dočasných cenových faktorů a snižující se poptávkou po některých exportech. Dopady jednotlivých faktorů však byly v zemích regionu diferencované v důsledku nestejně otevřenosti ekonomik a odlišné teritoriální i komoditní struktury jejich zahraničního obchodu.⁹ (Nejotevřenější v rámci obchodu se zeměmi EU 15, a tedy i nejzranitelnější, byly Česká republika, Estonsko, Lotyšsko, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko).¹⁰ Ve většině ekonomik se navíc začínaly ve zmíněném období zhoršovat bilance služeb a bilance výnosů – jakkoli se proporcčně samozřejmě jednalo o položky méně významné. Z pohledu celé platební bilance pak případné problémy způsobené schodkem běžného účtu začínal celkem nově komplikovat nový jev – v souvislosti se světovou ekonomickou krizí snižující se příliv přímých zahraničních investic do zemí EU 10¹¹. Tento trend se začal projevovat na finančních účtech platebních bilancí jednotlivých zemí poměrně zřetelně.¹²

Zároveň je ale možno říci, že v období nástupu ekonomické krize v letech 2007 až 2008 ještě ke zhoršení parametrů samotného zbožíového zahraničního obchodu zemí EU 10 ve srovnání s předcházejícím obdobím ani v celosvětové komparaci jednoznačně nedocházelo. Samotný růst objemů zbožíového exportu, a ve většině zemí také importu, byl v této době více méně přesvědčivý, a to alespoň v hodnotovém vyjádření (viz tab. č. 3). Růst zbožíového zahraničního obchodu zemí EU 10 byl ve zmíněném období dokonce zhruba dvojnásobně vyšší než v regionu EU 15. Světový průměr pak převyšoval o třetinu¹³.

Zbožové obchodní bilance však příznivé nebyly (viz tab. č. 3). Nicméně mírná snížení schodků zbožíových obchodních bilancí bylo možno zaznamenat alespoň v pobaltských zemích. Maďarsko a Slovensko navíc průkazně zlepšily svoje zbožíové obchodní bilance oproti roku 2006 již v roce 2007, takže malé prohloubení schodku v roce 2008 nebylo závažné. Česká republika nadále vykazovala bilanci přebytkovou.

⁸ Viz KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. *Současná Evropa*, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 10 až 15.

⁹ K otevřenosti ekonomik zemí EU10 a teritoriální i komoditní struktuře jejich zahraničního obchodu viz přehledně a podrobněji: KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. *Současná Evropa*, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 6 až 15.

¹⁰ Tamtéž, str. 6 až 10.

¹¹ EUROSTAT: European Union Foreign Direct Investment Yearbook. Luxembourg: EUROSTAT, 2009.

¹² Výroční zprávy centrálních bank jednotlivých zemí z roku 2009 (za rok 2008) a internetové stránky těchto bank: oddíl měsíční periodické statistiky platebních bilancí.

¹³ EUROPEAN COMMISSION: Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges. European Economy – Occasional Papers. Brussels: European Commission, 2009, str. 53.

Tab. č. 3: Export a import zboží zemí SVE (EU 10) v letech 2007 a 2008 (v mld. EUR)

Země	2007			2008		
	Export	Import	Balance	Export	Import	Balance
Bulharsko	13,6	21,9	- 8,3	15,2	25,1	- 9,9
Česko	89,4	86,2	3,2	99,8	96,6	3,2
Estonsko	8,0	11,4	- 3,4	8,5	10,9	- 2,4
Litva	12,5	17,8	- 5,3	16,1	21,2	- 5,1
Lotyšsko	6,1	11,2	- 5,1	6,9	11,0	- 4,1
Maďarsko	69,6	69,7	- 0,1	73,8	74,1	- 0,3
Polsko	102,3	121,0	- 18,7	115,9	142,0	- 26,1
Rumunsko	29,5	51,3	- 21,8	33,6	57,1	- 23,5
Slovensko	42,7	44,2	- 1,5	48,3	50,2	- 1,9
Slovinsko	22,0	23,1	- 1,1	23,2	25,2	- 2,0

Pramen: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tet00002>.

Teritoriální provázanost zbožíového obchodu regionu EU 10 s již krizí postiženým regionem EU 15 přinášela ve zmíněném období alespoň výhody dočasně zvýšené cenové konkurenceschopnosti; poptávka na krizi postižených odbytištích citlivěji reagovala na cenově komparativně výhodné importy. Výhledově byla ovšem značně jednostranná teritoriální struktura zbožíového obchodu riziková. Region EU 15 byl pro všechny země EU 10 propořčně nejvýznamnějším, zásadním obchodním prostorem.

Rozhodujícími obchodními partnery zemí EU 10 byly Německo, Francie, Itálie, Velká Británie, Nizozemsko a Rakousko, respektive v jednotlivých případech pak i další země EU 15. Podíl zemí EU 15 na celkovém zbožíovém zahraničním obchodu zemí EU 10 sice nadále (již od roku 1999) mírně klesal, avšak propořčně šlo jen o stopové změny. Tyto posuny byly důsledkem rostoucí obchodní výměny v rámci samotného regionu EU 10, a dále pak (alespoň v některých obdobích) souvisely se sílícím obchodem zejména s Ruskem a vybranými asijskými a latinskoamerickými zeměmi.¹⁴

¹⁴ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 4 až 7.

2. Kulminace krizových jevů

Ekonomická krize se v regionu EU 10 začala v plné síle projevovat v souvislosti s dramatickým poklesem exportu a importu, který ve vzájemné propojenosti postihl celý region EU v posledním čtvrtletí roku 2008. Je sice pravda, že finanční a bankovní krize již dříve zasáhla řadu institucí v zemích EU 10, avšak tyto jevy neměly ve většině případů fatální ekonomické dopady. Zpravidla se jednalo problémy investičních společností a obchodních bank, které byly součástí zahraničních subjektů.

Změny v dynamice zahraničního obchodu byly mnohem tíživější – nutně již proto, že otevřenost ekonomik EU 10 je v průměru zhruba 50procentní a teritoriální orientace zahraničního obchodu zemí EU 10 je, jak bylo zmíněno, převážně intra unijní. Již ve čtvrtém čtvrtletí roku 2008 se v regionu EU 27 snížil export zboží a služeb oproti třetímu čtvrtletí o více než 6 procent a import zboží a služeb klesl o 5 procent. V průběhu prvního pololetí roku 2009 tento trend v důsledku rapidně slábnoucí soukromé spotřeby obdobně pokračoval.¹⁵

Rychlý přenos exportních potíží do zemí EU 10 plynul z toho, že jsou součástí vnitřního trhu EU. Souvisel ale také s komoditní strukturou zahraničního obchodu těchto zemí. V průměru více než 40 procent zboží exportu a více než 30 procent zboží importu tvoří v regionu zemí EU 10 stroje a přepravní zařízení, a téměř 40 procent zboží exportu a téměř 30 procent zboží importu představují nezařazené položky (průmyslové spotřební zboží, polotovary a materiály).¹⁶ Jde tedy v nemalé míře o produkty, které jsou na krizové poptávkové výkyvy tradičně velmi citlivé. Navíc jde často o zboží, jehož výroba je kooperačně i subdodavatelsky provázána mezi firmami více zemí EU. Dopady exportních problémů se proto začaly ve vzájemných souvislostech řetězit a ovlivňovaly hospodářský výkon, spotřebitelské ceny, zaměstnanost, a tedy rovněž vnitřní a vnější ekonomickou rovnováhu.

Jakkoli naznačené předpoklady pro šíření krizových jevů existovaly v ekonomikách jednotlivých zemí EU 10 v celkem obdobné míře, nastaly skutečně vážné ekonomické problémy zprvu (tedy již v roce 2008) pouze ve třech zemích regionu: v Estonsku, Lotyšsku a Maďarsku (viz tab. č. 1 a 2).

Estonsko svou recesí se všemi důsledky doplatilo na prakticky 8 let trvající silný hospodářský růst, tedy na časový souběh přehřátí ekonomiky a nástupu světové ekonomické krize. (V letech 2001 až 2005 byl průměrný roční přírůstek HDP Estonska 7,9 procenta a ještě v roce 2006 to bylo dokonce 10,4 procenta.)¹⁷

¹⁵ Viz údaje na http://ec.europa.eu/financial-crisis/index_en.htm.

¹⁶ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 7 až 10.

¹⁷ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

Korespondující komplikací byla značná otevřenost ekonomiky (podíl zbožího exportu na HDP téměř 60 procent) a dost jednostranná teritoriální orientace zbožího exportu (na Finsko, Německo, Švédsko, ostatní pobaltské země a Rusko), respektive zbožího zahraničního obchodu Estonska vůbec (jeho téměř 80procentní podíl tvořil obchod s zeměmi EU).¹⁸ Komoditní struktura estonského exportu se dlouhodobě opírá o stroje, přepravní zařízení a o nezařazené položky (z nichž mnohé mají velmi nízkou přidanou hodnotu). Tato struktura je exportně, především bilančně, stále výrazněji nevýhodná.¹⁹

Lotyšská ekonomika se vyznačovala některými obdobnými charakteristikami. (V letech 2001 až 2005 byl průměrný roční přírůstek HDP Lotyšska 8,2 procenta a v roce 2006 dokonce mimořádných 12,2 procenta.)²⁰ Otevřenost ekonomiky Lotyšska byla sice v době nástupu krize nestandardně nízká (podíl exportu na HDP kolem 30 procent), ale i tato ekonomika se vyznačovala dost nevýhodně jednostrannou teritoriální orientací zbožího exportu (ve velké míře na ostatní pobaltské země a na Německo) a exportem především nezařazených položek.²¹ Vazba lotyšského zbožího obchodu na země EU vůbec byla rovněž silná (obchod s EU tvořil 77 procent zbožího zahraničního obchodu Lotyšska).²² Vznikající potíže byly navíc v míře mnohem větší než v Estonsku umocněny kolapsem obchodního bankovníctví. (Druhá největší obchodní banka v zemi musela být dokonce znárodněna.) Navíc kromě nepříznivé bilance běžného účtu tížila Lotyšsko zcela mimořádná zahraniční zadluženost (více než 140 procent HDP). Situaci samozřejmě ztěžovala měnová politika pevného kurzu, která neumožňovala centrální bance realizovat intervence. S ohledem na vážnost situace poskytl Mezinárodní měnový fond Lotyšsku na počátku roku 2009 nouzový úvěr. Půjčky poskytl Lotyšsku i švédské banky.

Maďarsko se v rámci regionu EU 10 naopak již dlouhodoběji odlišovalo slabším ekonomickým výkonem a souvisejícími problémy s mimořádnou veřejnou a celkem i zahraniční zadlužeností. (V letech 2001 až 2006 byl průměrný roční přírůstek HDP jen 4,1.)²³ Ekonomika zároveň patřila k nejotevřenějším v regionu (podíl exportu trvale převyšoval 60 procent HDP). V teritoriální orientaci zbožího exportu jednoznačně dominovalo několik zemí (Německo, Rakousko, Itálie a Francie), přičemž zhruba 76 procent maďarského zbožího zahranič-

¹⁸ UNCTAD: Handbook of Statistics 2008, 2009. New York: UNCTAD, 2008, 2009.

¹⁹ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 8.

²⁰ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

²¹ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 6 a 8.

²² UNCTAD: Handbook of Statistics 2008, 2009. New York: UNCTAD, 2008, 2009.

²³ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>

ního obchodu tvořil obchod se zeměmi EU.²⁴ Komoditní struktura maďarského exportu je dlouhodobě výjimečná mimořádně vysokým, 60 procentním podílem strojů a přepravních zařízení.²⁵ Ani tato skutečnost nemohla být v době nastupující světové krize výhodná. Navíc jsou v maďarském exportu značně zastoupeny komodity s velmi nízkou konkurenceschopností (telekomunikační přístroje, oděvy, textilní vlákna, sportovní vybavení a hračky). Hromadící se bilanční a měnové problémy spolu se stagnací maďarské ekonomiky vyvolaly nakonec v roce 2008 jednání maďarské vlády s mezinárodními institucemi a vládami členských zemí EU o nouzových úvěrech. Rozhodující úvěr nakonec poskytla Maďarsku (po konzultacích s Mezinárodním měnovým fondem) v únoru 2009 Evropská centrální banka.

V dalších zemích regionu EU 10 se ekonomická krize začala jednoznačně projevovat až v posledním čtvrtletí roku 2008. V souvislosti s již dlouhotrvajícím nepříznivým vývojem ekonomik zemí EU 15, USA (ale nečekaně také Ruska) nastal prudký pokles zakázek v průmyslu. Na něj navázal propad průmyslové výroby, který dále pokračoval celé první pololetí roku 2009, meziročně v jednotlivých zemích o více než 20 procent.²⁶ Souběžně se citelně propadala rovněž stavební výroba, protože vysychaly soukromé posléze i veřejné investice do stavebnictví. V zimních měsících se stavební výroba propadala meziročně v průměru o 10 procent, v letních měsících v nejlepším případě stagnovala.²⁷ V polovině roku 2009 se sice pokles stavebnictví i průmyslu zpomalil, avšak tato změna měla zejména sezónní příčiny. Přitom domácí i zahraniční investoři (především v zemích Visegrádské čtyřky) signalizovali přesuny výrob mimo region EU anebo do nákladově výhodnějších zemí EU 10 (především do Rumunska).

Přímé i nepřímé vládní dotace do průmyslu, stavebnictví, sektoru služeb a v některých případech prostředky z nouzových úvěrů²⁸ sice dramatické problémy poněkud tlumily, podstatný obrat k lepšímu však nemohly tyto kroky způsobit. Bylo zřejmé, že pokud se ve vzájemné podmíněnosti neoživí export a jednotlivé složky domácí poptávky v USA a především v Německu (kde jen v prvním čtvrtletí 2009 bankrotovalo téměř 10 tisíc podniků) – nemůže nastat obrat k lepšímu ani v zemích EU 10. Celkové ekonomické klima navíc nepříznivě brzdilo samotnou spotřebitelskou poptávku v psychologickém smyslu. Tíživou hospodářskou situaci ilustrovala v jednotlivých zemích EU 10 řada indikátorů;

²⁴ UNCTAD: Handbook of Statistics 2008, 2009. New York: UNCTAD, 2008, 2009.

²⁵ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 8 až 9.

²⁶ OECD: OECD Economic Outlook. Paris: OECD, 2009.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ V regionu EU 10 Lotyšsko a Maďarsko nouzové úvěry nejen čerpaly, ale ucházely se kromě toho ještě v roce 2009 u Mezinárodního měnového fondu o jejich navýšení. O získání úvěru se pokoušelo souběžně i Rumunsko.

chabý ekonomický výkon, klesající inflace, rostoucí nezaměstnanost a prohlubující se schodky veřejných financí.

V Pobaltí, a v tomto rámci zejména v Lotyšsku se v průběhu roku 2009 začalo ukazovat, že oživení ekonomiky bude mimořádně obtížné. Lotyšsku se otevřela možnost čerpat prostředky z úvěru příslibeného Mezinárodním měnovým fondem, ECB i z podpor poskytnutých z rozpočtu EU (a kromě toho také z vládních i soukromých zdrojů ze Švédska). Čerpání relativně vysoké záchranné půjčky (celkem 11 mld. USD) se však komplikovalo. Lotyšsko neplnilo podmínky čerpání, tj. stanovený limit schodku veřejných financí 8,5 procenta HDP a požadavek na snížení vládních výdajů o 1 mld. USD. Vzdor razantním omezením výdajů na mzdy státních zaměstnanců, na starobní důchody a na sociální dávky se lotyšské vládě zmíněné požadavky nepodařilo splnit. Hospodářská recese a krajní vnitřní ekonomická nerovnováha vyvolaly zároveň extrémní opatrnost zahraničních investorů. Přímí investoři svůj kapitál spíše stahovali a snahy uplatnit lotyšské vládní (byť mimořádně výhodně úročené) dluhopisy prakticky ztroskotaly.

Hospodářská recese a katastrofální vnitřní ekonomická nerovnováha Litvy a Lotyšska (viz tab. č. 5) navíc utvrzovaly přímé i portfoliové zahraniční investory v obezřetných postojích vůči ostatním zemím regionu. Naděje na oživení ekonomik bylo tak možno spatřovat spíše v předpokládané obnově spotřebitelské poptávky a exportu v rámci tradičních a pro hospodářský růst jednotlivých zemí směrodatných odvětvích, pokud tato odvětví či jejich jednotlivé obory nebyly mimořádně zasaženy krizí a odlivem kapitálu. Podstatnější signálem se v tomto směru stalo oživení ekonomiky USA v září 2009. Tato změna evidentně souvisela s podpůrnými vládními balíčky, které (přes svou problematičnost kvůli výhledovému zadlužení) vedly k růstu spotřebitelské poptávky zejména po autech a bydlení. Náznaky tohoto trendu byly zřejmé i v ekonomice Německa, tedy rozhodující exportní destinaci pro země EU 10.

Samotná hospodářská dynamika zemí regionu EU 10 byla nicméně v celkovém pohledu za rok 2009 tristní (viz tab. č. 4). S výjimkou Polska se ekonomický výkon všech zemí EU 10 propadl do recese, která kromě České republiky jednoznačně přesahovala průměr EU (tedy pokles o 4,2 procenta HDP). Zcela mimořádný byl kolaps ekonomického výkonu v zemích Pobaltí.

Na indexu spotřebitelských cen se v roce 2009 zmíněný krizový vývoj ekonomik zemí EU projevil již zcela jednoznačně. V celé EU 27 klesla průměrná inflace v roce 2009 na pouhých 1,0 procenta (ze 3,7 procenta v roce 2008).²⁹ Tento trend byl samozřejmě poplatný především nízkým spotřebitelským cenám v zemích EU 15 (z nichž pouze ekonomika Velké Británie vykazala inflaci překračující 2 procenta). Přesto byl naznačený pokles průkazný i v zemích EU 10. V Čes-

²⁹ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, 2010 dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

ké republiky, Estonsku, na Slovensku a ve Slovinsku nevzrostla inflace ani na 1,0 procenta a v ostatních zemích regionu, v nichž byl růst cen zřetelnější (v rozmezí 2,5 až 5,6 procenta) se s výjimkou Polska jednalo při nejmenším o rapidní pokles oproti roku 2008.

Vývoj míry nezaměstnanosti v roce 2009 v zemích EU 10 celkem korespondoval s trendy v celé EU; v průměru sice její míra sice jen málo přesáhla 10 procent, ale naprosto ve všech zemích regionu se nezaměstnanost meziročně zvýšila. Navíc byla skupina zemí, které strádaly strmým nárůstem nezaměstnanosti, v nových členských zemích početnější než v případech starých členských zemí. Zatímco v EU 15 se na neúnosnou míru zvýšila nezaměstnanost pouze ve Španělsku, tj. na 18,0 procenta a v Irsku se blížila 12 procentům,³⁰ v regionu EU 10 měly vážné problémy s vysokou nezaměstnaností Estonsko, Litva, mimořádně pak Lotyšsko a varovně se vyvíjela situace i na Slovensku (viz tab. č. 4).

Tab. č. 4: Ekonomický výkon, inflace a míra nezaměstnanosti v zemích SVE (EU 10) v roce 2009

Země	HDP přírůstek v %	Inflace přírůstek v %	Nezaměstnanost v %
Bulharsko	- 5,0	2,5	6,8
Česká republika	- 4,2	0,6	6,7
Estonsko	- 14,1	0,2	13,8
Litva	- 15,0	4,2	13,7
Lotyšsko	- 18,0	3,3	17,2
Maďarsko	- 6,3	4,0	10,0
Polsko	1,7	4,0	8,2
Rumunsko	- 7,1	5,6	6,9
Slovensko	- 4,7	0,9	12,0
Slovinsko	- 7,8	0,9	5,9

Pramen: ECB, <http://www.ecb.europa.eu> a vlastní úprava autorky.

Veřejná zadluženost, respektive především bilance veřejných rozpočtů, se v průběhu roku 2009 výrazně zhoršily (viz tabulka č. 5, respektive č. 2). Bylo evidentní, že jednoznačné prohloubení schodků veřejných financí, které postihlo v roce 2008 kromě Bulharska a Maďarska všechny země EU 10, se s výjimkou Estonska ani v roce 2009 nepodařilo zastavit.

³⁰ Tamtéž.

Tab. č. 5: Balance veřejných rozpočtů a veřejné dluhy zemí SVE (EU 10) v roce 2009 v % HDP

Země	Balance veřejných rozpočtů v % HDP	Veřejné dluhy v % HDP
Bulharsko	- 3,9	14,8
Česká republika	- 5,9	35,4
Estonsko	- 1,7	7,2
Litva	- 8,9	29,3
Lotyšsko	- 9,0	36,1
Maďarsko	- 4,0	78,3
Polsko	- 7,1	51,0
Rumunsko	- 8,3	23,7
Slovensko	- 6,8	35,7
Slovinsko	- 5,5	35,9

Pramen: ECB, <http://www.ecb.europa.eu> a vlastní úprava autorky.

Situace se ve fiskální politice ve většině zemí regionu v souvislosti s krizí dle očekávání nadále komplikovala a vedla zároveň ke zvyšování nahromaděného veřejného dluhu (viz tab. č. 5, respektive č. 2). Tento dluh se zvyšoval i v těch zemích, kde došlo ještě v roce 2008 k jeho mírnému snížení (v Bulharsku, na Slovensku a ve Slovinsku). Ke zvláště dramatickému růstu veřejného dluhu došlo v roce 2009 v Litvě, Lotyšsku a ve Slovinsku.

Jelikož byly náznaky oživení ekonomik členských zemí celé EU ve druhém pololetí roku 2009 jen stopové, nekořespondovaly příliš s optimismem dřívějších prognóz. Závažný meziroční propad průměrného hospodářského růstu zemí EU 27 z prvního čtvrtletí 2009 (o 5,0 procenta HDP) se sice již neopakoval, ale zlepšení rozhodně nebylo přesvědčivé. Ve třetím čtvrtletí klesl meziroční výkon ještě o 4,3 procenta a ani ve čtvrtém čtvrtletí se oproti původním předpokladům nepodařilo snížit průměrný meziroční pokles pod 2,0 procenta HDP.³¹

Ve všech zemích regionu EU 10 klesl v roce 2009 v souvislosti s naznačeným vývojem objem exportu a zejména importu, což ale na druhé straně představovalo ve všech zemích zlepšení jejich obchodních bilancí (viz tabulka č. 6, respektive č. 3). Kromě České republiky tak posléze dosáhly přebytku obchodní bilance i Maďarsko a Slovensko, a Slovinsko se blížilo bilanci vyrovnané.

³¹ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2010, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

Tab. č. 6: Export a import zboží zemí SVE (EU 10) a jejich obchodní bilance v roce 2009 (v mld. EUR)

Země	Export	Import	Bilance
Bulharsko	11,8	16,7	- 4,9
Česká republika	81,2	75,3	5,9
Estonsko	6,5	7,3	- 0,8
Litva	11,8	13,1	- 1,3
Lotyšsko	5,5	6,9	- 1,4
Maďarsko	60,0	56,0	4,0
Polsko	96,4	105,1	- 8,7
Rumunsko	29,1	38,9	- 9,8
Slovensko	40,1	39,6	0,5
Slovinsko	18,8	19,0	- 0,2

Pramen: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tet00002>.

V průběhu roku 2009 se tak jevil jako stále závažnější samotný problém prohlubující se veřejné zadluženosti – snad i proto, že se přes všechny obavy průměrná míra nezaměstnanosti nezvyšovala alarmujícím tempem. Byla tedy vnímána jako svým způsobem inkusivní nebo nikoliv jako dominantní problém. Především však se bilance veřejných financí nepříznivě změnily téměř ve všech zemích EU, a to již v roce 2008 – bez ohledu na to, zda šlo o země tradičně v tomto směru nedisciplinované či naopak. (Alespoň relativní zlepšení bilance veřejných financí vykázaly pouze Bulharsko, Maďarsko a Nizozemsko.) Celkové zhoršení bylo nesporné i svou mírou; průměrný schodek veřejných rozpočtů se v EU 27 prohloubil v roce 2008 na 2,3 procenta HDP oproti 0,8 procenta HDP v roce 2007.³² V roce 2009 pak již bylo prohloubení schodků veřejných rozpočtů šokující; v celé EU 27 na průměr 6,8 procenta HDP. Žádná ze zemí EU nevykázala přebytkovou či vyrovnanou bilanci veřejných rozpočtů a schodky třetiny zemí regionu EU 15 (Irsko, Portugalsko, Řecko, Španělsko a Velká Británie) se propadly do intervalu od 9,4 do 14,3 procenta HDP.³³

Zároveň v roce 2009 rostl veřejný dluh.³⁴ Rychlý růst veřejného dluhu byl příznačný pro vybrané staré členské země (zejména Irsko, Portugalsko, Řecko, Španělsko a Velkou Británii), ale také pro řadu nových členských zemí (zejména

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

pro již dříve zmíněné země, tj. Litvu, Lotyšsko a Slovinsko). Jakkoli se veřejný dluh zvýšil ve všech zemích EU 10, velmi tíživá zůstávala v tomto směru pouze situace Maďarska, jehož veřejný dluh přesáhl 78 procent HDP, zatímco Polsku se alespoň dařilo nepřekročit nominální konvergenční hranici 60 procent HDP.

3. Shrnující poznámky

Dosavadní ekonomický vývoj zemí EU 10 od roku 2008, v jehož průběhu se ekonomická krize začala v regionu projevovat, umožňuje vymezit skupinu zemí krizí závažně postižených a zemí ostatních, případně s další specifikací. Tato diferenciací jistě v jednotlivých případech umožňuje spekulace o souvislostech s předkrizovým makroekonomickým vývojem, typem ekonomiky, hospodářské politiky atd. Zásadní směrodatné závěry a poučení však přesto z dosavadních krizových zkušeností a poznatků čerpat nelze. Jde o stále otevřené problémy (krize neschopila), jejichž příčiny jsou komplikované. Nejsou také zcela transparentní, empiricky uchopitelné. Kromě toho při současné globální provázanosti ekonomických jevů a existenci rozdílných hospodářských politik jsou řešení krizových problémů patrně nevyhnutelně nedostatečně systémová.

3.1 Země extrémně postižené ekonomickou krizí

Těmito zeměmi jsou v regionu EU 10 nesporně Estonsko, Litva a Lotyšsko, jejichž pokles HDP se v roce 2009 pohyboval v intervalu od 14,1 do 18,0 procenta HDP. Souběžně s tím v těchto zemích rapidně rostla nezaměstnanost, jejíž míru zachycoval interval od 13,7 do 17,2 procenta.

- ♦ Možnou tezi o souvislosti nadměrné otevřenosti ekonomiky či jednostranné exportní orientace s rizikem krize potvrzuje vývoj pobaltských ekonomik jen zčásti. Estonsko má vyšší podíl zahraničního obchodu na HDP než Litva a Lotyšsko.³⁵ Estonsko a Lotyšsko mají silně jednostrannou teritoriální orientaci na země EU, z toho především EU 15, v případě Litvy tomu tak není.³⁶ Sektorová struktura a s ní související komoditní struktura exportu rovněž není v zemích Pobaltí shodná. Relativně vyšší podíl strojů a přepravních zařízení na exportu vykazuje pouze Estonsko. Litva opírá svůj export ve značné míře o paliva a mazi-va, Lotyšsko o nezařazené položky.³⁷

³⁵ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 4.

³⁶ Tamtéž, str. 6.

³⁷ Tamtéž, str. 8.

- Spojující charakteristikou zemí Pobaltí je spíše nízká ekonomická úroveň (HDP na obyvatele přes paritu kupní síly zhruba 32 až 44 procent pod průměrem EU).³⁸ Estonsko se sice doposud drželo v rámci EU 10 na 4. místě, Litva a Lotyšsko však až na 7. a 8. místě. Pobaltské země mají společnou předkrizovou historii silných ekonomických výkonů, které ale navozují riziko přehřátí ekonomiky. Průměrný přírůstek HDP již v období let 2001 až 2005 osciloval kolem 8 procent. Ekonomický výkon pak dále sílil a kulminoval v roce 2007 (v Litvě a Lotyšsku kolem 10 procent).³⁹ Růst byl ve všech pobaltských ekonomikách tažen nejen exportem, ale také již od roku 2001 výrazným přílivem přímých zahraničních investic.⁴⁰ Působení obou těchto faktorů bylo v roce 2008 v důsledku světové ekonomické krize značně oslabeno.
- Typickým dlouhodobým rysem hospodářské politiky pobaltských zemí byla podpora liberálního tržního prostředí, respektive podnikatelské sféry, zejména nízkým přímým zdaněním firemních výnosů. Tato strategie nepřinášela fiskální problémy pouze v době konjunktury.⁴¹ Zároveň se v kontextu zemí EU 10 pobaltské země vyznačovaly mimořádně disciplinovanou výdajovou veřejně rozpočtovou politikou, respektive vynikající vnitřní ekonomickou rovnováhou. Tento stav se nepodařilo ve zhoršujících se ekonomických podmínkách udržet. Schodek veřejných rozpočtů se pak drasticky prohloubil v roce 2009 v Lotyšsku a Litvě, přičemž pro Lotyšsko se stal zároveň fatálním problémem. Zatímco Estonsko plní v tomto směru podmínky čerpání nouzového úvěru, v případě Lotyšska tomu tak není. Specifickým problémem Lotyšska je zadluženost jeho obchodně bankovního sektoru a nedostatečný bankovní dohled. Rovněž tato skutečnost ho znevýhodňuje ve srovnání s Estonskem. Přitom obě země mají již od počátku tisíciletí shodně mimořádný, prakticky stoprocentní podíl zahraničního kapitálu na kapitálu obchodních bank, čili by bylo možno předpokládat obdobnou kvalitu a zranitelnost bankovního sektoru. Obě tyto země mají také vysoký zahraniční dluh, přesto je s ohledem na veřejnou zadluženost důvěryhodnost ekonomiky Lotyšska zpochybňována častěji.⁴²

³⁸ ECB, <http://www.ecb.europa.eu> (Selected indicators for EU Member States).

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Viz blíže KARPOVÁ, Eva. Základní trendy přílivu přímých zahraničních investic do zemí střední a východní Evropy před východním rozšířením EU. Současná Evropa a Česká republika, 2008, roč. XIII, č. 1. Praha: VŠE, 2008, KARPOVÁ, Eva. Příliv přímých zahraničních investic do zemí střední a východní Evropy po východním rozšíření EU. Současná Evropa a Česká republika, 2008, roč. XIII, č. 1. Praha: VŠE, 2008.

⁴¹ Pro všechny pobaltské země byla navíc příznačná politika více méně pevných měnových kurzů.

⁴² EUROSTAT: Comext Database. Brussels: EUROSTAT, 2009, 2010, <http://www.ecb.europa.eu> (Selected indicators for EU Member States).

3.2 Země relativně méně postižené ekonomickou krizí

Za tyto země lze označit Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko a Slovinsko, jejichž ekonomická recese nastala později, a to až v roce 2009 (v intervalu od 5,0 do 7,8 procenta).⁴³ Výraznější dopad na míru nezaměstnanosti se však projevilo pouze v Maďarsku (10 procent).

- Otevřenost zmíněných ekonomik je přitom dost diferencovaná. Zatímco jak maďarská tak slovinská ekonomika je značně otevřená a teritoriální exportní orientace obou ekonomik je výrazně intra unijní, v případě Rumunska tomu tak je o něco méně, a Bulharsko se vyznačuje jak menší ekonomickou otevřeností, tak nižší orientací exportu na země EU.⁴⁴ Komoditní struktura exportu zmíněných zemí je rozdílná dost podstatně.⁴⁵
- Uvedené země jsou zároveň velmi odlišné co do ekonomické úrovně. Bulharsko a Rumunsko jsou dlouhodobě nejchudšími členy EU 10, Maďarsko je na místě pátém a Slovinsko je naopak nejbohatší zemí regionu.⁴⁶ Pokud jde o předkrizový vývoj, zatímco Bulharsko s Rumunskem podávaly do roku 2008 velmi silný ekonomický výkon, dynamika růstu slovinské ekonomiky bylo v rámci regionu spíše průměrná a Maďarsko se potýkalo již několik let s nevýrazným ekonomickým výkonem, respektive od roku 2007 se stagnací.⁴⁷
- Na recesi, která zastihla výše uvedené země v roce 2009 se samozřejmě podílely jak exportní potíže tak úbytek přílivu kapitálu. Specifická byla patrně pouze situace Maďarska, které navíc čelilo vlastním nahromaděným problémům s nedostatečnou výkonností ekonomiky a obrovskými výkyvy v bilancích veřejných rozpočtů, a také v kontextu EU 10 s extrémně vysokým nahromaděným veřejným dluhem a s vysokým zahraničním dluhem.⁴⁸ Protože problémy se zadlužeností maďarské ekonomiky vyústily v poskytnutí nouzového úvěru ze strany ECB, lze její situaci vnímat jako nejtěživější v rámci zmíněné podskupiny zemí. Zatímco důvody a průběh recese v Bulharsku, Rumunsku a ve Slovinsku lze v době světové krize chápat jako standardní a očekávatelné,

⁴³ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2010, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>, EUROSTAT: Comext Database. Brussels: EUROSTAT, 2009, 2010.

⁴⁴ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 4 až 10.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2010, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>, EUROSTAT: Comext Database. Brussels: EUROSTAT, 2009, 2010.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

Maďarsko má problémy specifické. V důsledku všestranné zadluženosti se potýká s nedůvěrou investorů, při jednostranné komoditní a teritoriální orientaci exportu má potíže i s exportní výkonností a zároveň je postaveno před nutnost velmi úsporné fiskální politiky, tedy před úkol v dané hospodářské kondici mimořádně obtížně zvladatelný.

3.3 Země s mírnějším průběhem ekonomické krize

Vývoj ekonomik České republiky, Slovenska a především Polska byl v roce 2009 ve srovnání s výše uvedenými zeměmi přece jen příznivější. Recese české a slovenské ekonomiky nepřekročila 5 procent (viz tab. č. 4). Do míry nezaměstnanosti se přitom promítla výrazněji jen na Slovensku (12 procent). V regionálním kontextu pak byla ojediněle příznivá situace Polska, jehož ekonomický výkon se v roce 2009 dokonce zvýšil, byť jen o dříve uvedených 1,7 procenta.

- Lze snad spekulovat o tom, že určitý vliv na relativní stabilitu polské ekonomiky mohla mít v uvedeném období poněkud menší otevřenost polské ekonomiky, anebo (pravděpodobněji) disparita teritoriální orientace polského exportu.⁴⁹ Dalším faktorem by mohl být vysoký podíl nezařazených položek na polském exportu (tedy nikoliv strojů a zařízení, tj. v krizovém období rizikovějších komodit).⁵⁰ Ekonomickou úroveň nelze vnímat v případě Polska jako zvýhodňující faktor. V rámci EU 10 se Polsko v tomto směru delší dobu nalézá až na 6. místě, zatímco ekonomická úroveň České republiky a Slovenska je v regionálním kontextu nadprůměrná (2., respektive 3. místo).⁵¹
- Relativní stabilitu ekonomik všech tří zemí ovlivnila i skutečnost, že se až do roku 2008 těšily významně rostoucím objemům exportu a Česká republika i přílivu přímých zahraničních investic.⁵² Teritoriální a komoditní struktura českého a slovenského exportu sice nebyla v rámci krizové situace příznivá, avšak oproti většině zemí EU 10 byly obě země zvýhodněny přece jen vyšší konkurenceschopností.⁵³ Oslabené ekonomiky České republiky a Slovenska se sice v roce 2009 dostaly do fiskálních potíží a jejich schodky veřejných financí se skokově prohlou-

⁴⁹ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 6.

⁵⁰ Tamtéž, str. 9.

⁵¹ EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2010, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.

⁵² EUROSTAT: Comext Database. Brussels: EUROSTAT, 2008, 2009, EUROSTAT: European Union Foreign Direct Investment Yearbook. Luxemburg: EUROSTAT, 2009.

⁵³ KARPOVÁ, Eva. Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009, str. 6 až 9, str. 13.

bily (viz tab. č. 5), nicméně v kontextu zemí EU 27 zůstaly alespoň jejich nahromaděné veřejné dluhy únosné. Polský veřejný dluh byl v regionálním měřítku EU 10 nicméně značně nadprůměrný (viz tab. č. 5).

- Komparativní výhodou České republiky, Polska i Slovenska se v krizovém období zřejmě stal relativně stabilní a konsolidovaný bankovní sektor, který nevyžadoval mimořádné záchranné dotace z veřejných prostředků, a byl s to aspoň v omezené míře podporovat domácí poptávku.
- Lze potud předpokládat, že obnovení kondice české a slovenské ekonomiky, respektive i oživení polské ekonomiky bude odviset především od vnějších podmínek (exportních a investičních) a zároveň od schopnosti vlád všech tří zemí dlouhodobě konsolidovat fiskální politiku.

3.4 Specifický problém vnitřní ekonomické rovnováhy v kontextu ekonomické krize

Vývoj ekonomické krize v období let 2008 a 2009 v regionu EU 27 potvrdil, že hrozba pokračující recese a obtížnost jejího řešení souvisí s rostoucí vnitřní ekonomickou nerovnováhou jednotlivých zemí, s jejich enormní krátkodobou a v řadě případů i dlouhodobou veřejnou zadlužeností. Dochází k chronickému plýtvání v širším smyslu – s hmotnými statky i nehmotnými statky a finančními prostředky a následným nerovnováhám na trhu. Tento proces se zdá být přinejmenším v krátkodobém časovém horizontu zcela nezvratný. Je tomu tak tím spíše, že je svým způsobem umocňován vládními protikrizovými balíčky. I pokud je aktuální nezbytnost určité protikrizové státní regulace zřejmá, je nutno připustit, že krize a recese tak ztrácí svou klasickou „ozdravnou“ funkci. A to samozřejmě i ve smyslu morálním, protože sanace nezodpovědně hospodařících subjektů probíhá z veřejných prostředků.

- Z komparativního pohledu zemí střední a východní Evropy vyvolává za daných okolností exemplární pozornost situace Řecka a postupně i Portugalska (případně Itálie a Španělska) – pochopitelně právě i jako určitý varovný příklad pro země EU 10.
- Řecký schodek veřejných rozpočtů se v roce 2009 se přiblížil 14 procentům HDP a nahromaděný veřejný dluh dosáhl více než 115 procent HDP. Řecko se tak dostalo do prakticky beznadějně vnitřní ekonomické nerovnováhy, která by mohla znemožnit další alespoň standardní hospodářský vývoj země, a především by mohla dále ohrožovat důvěryhodnost eurozóny jako takové. Po nesnadných jednáních obdrželo proto Řecko od Mezinárodního měnového fondu a zemí eurozóny půjčku ve výši 120 mld. EUR.

- Řecká vláda musela začít plnit unijními institucemi vynucená ozdravná opatření, která spočívají v rozsáhlé razantní restrikci veřejných výdajů a zvýšení daňových příjmů. Jejich plnění však samozřejmě komplikuje zhoršující se sociálně ekonomická situace Řecka a dle očekávání v daném směru naprosto nedostatečný sociální konsensus řeckých občanů. Radikální snížení zadluženosti Řecka již v roce 2010 tak není zdaleka jisté. Řecko tak navíc nadále ztrácí důvěru stávajících i potenciálních věřitelů na finančních trzích.
- Obdobným problémem drastické veřejné zadluženosti jako Řecko začíná trpět Portugalsko, ale i Itálie a Španělsko, a konec konců i Velká Británie. V těchto zemích se sice rovněž snaží plnit tzv. ozdravné programy, avšak jejich efekt doposud není zřejmý a za současných makroekonomických podmínek je velmi nejistý.
- Rada EU a Evropská komise se proto snaží případné mezní problémy vnitřní ekonomické nerovnováhy členských zemí EU řešit alespoň částečně s předstihem a systémově. Prosadily vytvoření tzv. záchranného balíku ve výši 750 mld. EUR⁵⁴ určeného pro případnou budoucí pomoc mimořádně vážně veřejně zadluženým zemím EU.⁵⁵ Ekonomická racionalita tohoto kroku je nicméně problematická, navíc použití veřejných finančních prostředků členských států EU k naznačeným účelům nemá zatím dostatečnou oporu ve stávající primární legislativě.

Závěr

Světová hospodářská krize zastihla země střední a východní Evropy s určitým časovým skluzem; plně se rozvinula až v roce 2009. Recese byla mimořádně hluboká v pobaltských zemích, ale krizovým projevům se nevyhnula většina zemí EU 10. Kromě dramatických propadů růstové dynamiky se závažně prohlubovala vnitřní ekonomická nerovnováha a v některých zemích také zřetelněji rostla míra nezaměstnanosti. Exportní závislost na krizi výrazně postižených odbytištích a související komoditní struktura exportu byly nepochybně jednou z příčin hospodářských problémů. V tomto rámci pak ještě situaci komplikovaly změny v tocích přímých zahraničních investic, závislost některých zemí na úvěrech od zahraničních subjektů a především aktuální schodky bilancí veřejných rozpočtů jednotlivých zemí. Obtížnou situaci tak mohly usnadňovat v některých zemích regionu

⁵⁴ Na uvedené sumě se 440 mld. EUR podílí země eurozóny, 250 mld. MMF a 60 mld. EUR uhradí Evropská komise.

⁵⁵ Po právní stránce byl zatím tento zatím kontroverzní krok podpořen Nařízením Rady EU o zavedení evropského mechanismu finanční stabilizace. Brusel: Rada EU, 10. 5. 2010.

pouze relativně stabilní finanční trhy a obchodní bankovníctví, v jednotlivých případech pak půjčky od mezinárodních finančních institucí či dočasná ochota jednotlivých vlád prohlubovat dlouhodobé veřejné zadlužení. Zmíněné formy zadlužení nejsou perspektivním řešením, respektive jsou naopak výhledovou komplikací, která brzdí ekonomický růst a snižuje důvěryhodnost ekonomik. Z pohledu krizových zkušeností tak bude další hospodářský vývoj zemí střední a východní Evropy zřejmě ve velké míře podmíněn schopností koncepční a zodpovědné fiskální politiky.

Literatura:

- 1) BALDWIN, Richard, WYPLOSZ, Charles. *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1807-1.
- 2) BIS: *Economic Indicators for Eastern Europe*. Basel: Bank for International Settlements, 2006, 2007, 2008, 2009.
- 3) Český statistický úřad – Vybrané statistické informace, dostupné z <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cvzo060809.doc>.
- 4) EBRD: *Selected economic indicators*, EBRD, 2009 dostupné z <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/sei.xls>.
- 5) EUROPEAN CENTRAL BANK – Statistics. Frankfurt a/M: ECB, 2009, 2010. ISSN 1725-552X, dostupné z <http://www.ecb.europa.eu>.
- 6) EUROPEAN COMMISSION: *Economic Forecast (External trade shock at the heart of the steep fall in activity)*. Brussels: European Commission, 2009, dostupné z http://ec.europa.eu/financial-crisis/index_en.htm.
- 7) EUROPEAN COMMISSION: *Enlargement, two years after: an economic evaluation*. European Economy – Occasional Papers. Brussels: European Commission, 2006.
- 8) EUROPEAN COMMISSION: *Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges*. European Economy – Occasional Papers. Brussels: European Commission, 2009.
- 9) Rada EU: *Nařízení Rady EU o zavedení evropského mechanismu finanční stabilizace*. Brusel: Rada EU, 10. 5. 2010.
- 10) EUROSTAT: *Comext Database*. Brussels: EUROSTAT, 2008, 2009, 2010.
- 11) EUROSTAT: *Europe in Figures*. Brussels: Eurostat Yearbook, 2008, 2009.
- 12) EUROSTAT: *European Union Foreign Direct Investment Yearbook*. Luxembourg: EUROSTAT, 2009.
- 13) INTERNATIONAL MONETARY FUND: *International Financial Statistics Yearbook*. Volume LXI. Washington: International Monetary Fund, 2006. ISSN 0250-7463.
- 14) KARPOVÁ, Eva. *Základní trendy přílivu přímých zahraničních investic do zemí střední a východní Evropy před východním rozšířením EU*. Současná Evropa a Česká republika, 2008, roč. XIII, č. 1. Praha: VŠE, 2008. ISSN-1211-4073.
- 15) KARPOVÁ, Eva. *Přiliv přímých zahraničních investic do zemí střední a východní Evropy po východním rozšíření EU*. Současná Evropa a Česká republika, 2008, roč. XIII, č. 1. Praha: VŠE, 2008. ISSN-1211-4073.
- 16) KARPOVÁ, Eva. *Zahraniční obchod zbožím zemí střední a východní Evropy v kontextu světové ekonomické krize*. Současná Evropa, 01/2009. Praha: CES, VŠE, 2009. ISSN1804-1280.

- 17) OECD: OECD Economic Outlook. Paris: OECD, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009.
- 18) OECD: OECD Economic Survey: European Union. Paris: OECD, 2007.
- 19) REHN, Olli. Učíme se za pochodu. Praha: článek komisaře EU pro deník MFDnes, otištěno dne 27. 4. 2009.
- 20) SEREGHYOVÁ, Jana a kol. Analýza aktuální konjunkturní situace v mezinárodním obchodě a prognóza jejího vývoje v letech 2008–2009. Studie zpracovaná v rámci výzkumného projektu GAČR č. 402/06/1049. Praha, březen 2008. ISBN 978-80-254-1415-6.
- 21) SEREGHYOVÁ, Jana a kol. Zvrat v dlouhodobých trendech prosazujících se ve světové ekonomice a příznaky vzniku nové geografie světového obchodu. Studie zpracovaná v rámci výzkumného projektu GAČR č. 402/06/1049. Praha, říjen 2008. ISBN 978-80-254-3090-1.
- 22) Výroční zprávy centrálních bank jednotlivých zemí a internetové stránky těchto bank.
- 23) UNCTAD: Handbook of Statistics 2007. New York: UNCTAD, 2007.
- 24) UNCTAD: Handbook of Statistics 2008. New York: UNCTAD, 2008.
- 25) UNCTAD: Handbook of Statistics 2009. New York: UNCTAD, 2009.
- 26) WTO: Trade Policy Review. European Communities. Geneve: WTO, 2007, 2008 dostupné z <http://www.wto.org/>.

Summary:

The economic development of the Central and East European countries in the world economic crisis context

The article focuses on the economic development of the Central and East European countries (EU members) during the starting period of the contemporary world economic crisis and during 2009. The main topics of the article are the basic macroeconomic indicators of the mentioned countries as well as comparing of these features. Presented notes and comments are deduced first of all from statistics sources of EU institutions (mainly of the European Commission, EUROSTAT) and beside of OECD a UNCTAD sources.

The Central and East European countries had been touched by the world economic crisis rather late – in comparison with many other world regions. It happened towards the end of 2008. The only exceptions became the serious economic collapses of Estonia and Latvia already during 2008. A really strong economic crisis began in many countries of the region just in 2009 but in a rather different intensity. Economic collapses have owned to export troubles and to various problems of domestic demand components. The financial and banking crisis itself had become a really essential reason of economic difficulties in several countries of the region only.

Keywords:

Central and East European countries, economic crisis, GDP, inflation, general government debt, unemployment, external economic balance, foreign trade

